

Ганна Міхалевська

Всупереч усьому

Час тече по краплині – разом із потом на оманливо спокійних обличчях. Біжить шахтами сходів, занедбаними тунелями. Просочується крізь перекриття – у гулкі ангари, натикається на скручені фігури, намотує зависи з клейонки, котить пусті кружки, лупить металом об метал, потрошить наплічник, набитий по вінця вчорашнім днем, – не велика знахідка! – і мчить далі. Хвіст щура майнув за поворотом, Час марно клацає пащекою, губить здобич.

Лапа чіпляє іграшку – в'язаного зайця з одним оком-гудзиком. Час жадібно розкриває вирву паші, в якій згинула не одна епоха, й одразу ж закриває її. Проковтнути іграшку не виходить. У зайця є господиня.

У темряві стрибає світлячок ліхтаря. Час, що відвик від світла, жмуриється. Нині повсюди темно, навіть удень, навіть у поки що вцілілих містах. Ну а тут – під поверхами цехів та тунелів у тремтій від вибухів землі – і поготів. Бомби рівняють доменні печі й димові труби, рівняють колії та вагонетки, рівняють пам'ять про те, що було. Рівняють світло, в якому все було, на темряву, в якій нічого немає. Тому Час тут. Це його дідизна.

– Ось де ти, Іванку, – вогник наближається, дівчина з розпатланою чорною косою підхоплює іграшку.

Років сім, натренованим оком оцінює Час та відступає. У нього складні стосунки з дітьми. Бовтаються під ногами, заважають працювати. Час із тугою згадує Олімп: тоді дітей можна було просто проковтнути. Щоправда, з наслідками, але все-таки. А зараз – толерантність. І доводиться чекати. Коли виростуть та по-

розумнішають. Точніше, подурнішають. Ну або коли перепаде від сестриці. Війні дозволено набагато більше.

Дівчинка вдивляється в темряву, ніби бачить його. Хоч це й неможливо.

«Як вона тут опинилася?» – дивується Час. Жінки та діти ховаються поверхом вище.

– Ходімо, Іванку, – каже дівчинка ніби іграшці, але безпомилково ловить його погляд.

«Скільки можна стовбичити в самотності?» – вирішує Час та крадеться за дитиною. Дівчинка впевнено обирає шляхи, дорога їй відома. Мляве миготіння ліхтаря метушиться стінами.

– Тільки не тікай, – вона шепоче зайцю на в'язане вухо й тягне на себе двері.

Пахне здобиччу. Час потирає лапи.

* * *

Гігантський простір цеху, призначений для машин, наглухо закоркований відчаєм людей.

Солдати за поліетиленовими ширмами – хтось плекає обрубок руки, хтось, спираючись на милицю, курить, хтось лежить на ганчір'ї, відвернувшись до стіни. Є й ті, чиє тіло вціліло, але їхні погляди ні на чому не затримуються. Вони дивляться крізь клейонку, крізь своїх товаришів і темряву бункера, крізь його стіни та крізь руїни міста, де ще недавно гоїдали дітей та любили жінок, крізь море, з якого викидаються дельфіни. Дивляться, поки їхній погляд не увіпнеться собі в потилицю й не стане холодним дулом. Сестриця подбала – торкнулася кожного. Якби вона була людиною, стала би божевільним хірургом, ампутувати – її улюблене заняття. Руку, ногу, долю.

– Сюди не можна! Де твої батьки?

Колючий погляд, борода, з боку автомат – схожий на ведмедя військовий перегороджує дівчинці дорогу.

Як і солдати, він – полонений цеху-бункера, але полоненим не виглядає.

Дівчинка кидає на військового гострий погляд, і навіть коса найжачилася, волосся з неї стирчить ще дужче. Вона міцніше стискає в'язаного зайця.

– Немає батьків, – нарешті каже вона. – Мені до Міши.
– Не дозволено. Тебе проведуть до жінок та дітей.
– Мені до Міши, – повторює вона тихо.
– Капітан, пустіть. Міша, як прийшов до тями, питав про неї.
Мая, здається. Ти ж Мая? – солдат із сірим обличчям опирається на милицю. Брудна пуста штанина обгорнута довкола кукси.

Дівчинка охоче киває.

Капітан свердлить обох поглядом. Якись критерії в його голові сходяться, він відрізає:

– Іди.

Міші не допомогти, думає капітан. Час із ним погоджується. Міша – той, що дивиться собі в потилицю і скоро натисне на курок.

– Дівчинка одна залишилася, – стишує голос солдат. – Дім накрило, коли у дворі гралася. У друзки. Росла без мами, батько на фронті. Сусідка за нею наглядає, сховала на заводі. Але мала з характером. Не слухається.

– Ясно, – хмикає капітан, хоч йому нічого не ясно.

Мая впевнено йде по лабіринтах із клейонки та картону, залізних лежанок та зваленого в купу ганчір'я. Час гадає, чи не повернути назад – на околицях повно легкої здобичі. Але втрачати з поля зору Маю не хочеться.

Дівчинка сідає навколішки біля купи ковдр та курток, нарешті випускає з рук зайця, кладе поруч.

– Я сумувала, – каже Мая, і купа речей починає рухатися. Розкривається рука – худя, безвладна, як у лежачого старика.

– Йди геть, ти не маєш тут бути, – тріснутий голос.

– Як справи?

– Бувало краще, – у голосі майнула ледь помітна усмішка.

– Гей, не кисни! – каже Мая. – Тим більше я дещо придумала, – не очікуючи зустрічних питань, випалює: – Тато обіцяв повернутися! Але йому нема куди, сам знаєш, що з нашим будинком. Він просто не знайде мене. Отже, я його знайду! Зв'язку немає, дорослі нічого не кажуть. А ти допоможеш!

І Мая вкладає іграшку в розкриту долоню Міши.

Хлопець вивільняється з-під покривал. Обличчя спотворює гримаса болю. На щоках розквітли троянди лихоманки.

– Я вже нікому не допоможу, – хрипить Міша.

Час киває. Сепсис після погано обробленої рани. На рахунок в хлопця дні, ну можливо, тиждень.

– А якщо всі так скажуть, що з нами буде?

Міша знає відповідь, але з Маєю обговорювати її не збирається. Він помітив, що тримає в руці зайця, і намагається піднятися.

– Розкажи про тата, інакше як я його знайду? – хлопець звальюється спиною на стіну, навіть сидіння коштує йому великих зусиль, він заплющує очі.

Мая оживає. Тато – ти його одразу впізнаєш. Високий, вищий за вашого капітана. Суворий, коли треба мене виховувати. А так – веселий: ми й на каяку каталися, і в печерах лазили, навіть у футбол грали. Він мене всюди брав із собою. Як звати? Микола Бондар. Хоча людей з таким ім'ям повно, я в гуглі дивилася. А тато один. Ще він риболовлю любить та книги. І мене, звісно. Як зустрінеш його, передай – тільки не забудь! – і я його теж... сильно-сильно...

Міша через силу усміхається.

За хиткою стіною з поліетилену та картону капітан обмінюється поглядом із черговий лікарем.

«Чому Міша?» – Час помічає їхнє здивування. З усіх поранених вона обрала найслабшого.

* * *

– Де ти була? – жінка з погаслими очима кричить на Маю. Її губи тремтять.

– Вона мене не любить, – каже Мая чорнявому солдатові, якого капітан спорядив у супровід.

Йдучи до цеху, Мая намагалася втекти, відставала, просилася до туалету, пірнала в розвилки тунелю. Чорнявий тепер розуміє чому.

– Яка різниця – люблю, не люблю? Зараз війна! Ти могла загинути. Тут тебе годують, поять...

– Тьотю Таню, віддайте телефон! – Мая знову наїжачилася. Заєць Іванко залишився в шпиталі, Мая не знає, куди подіти руки: смикає і так розтріпану косу.

Сусідка Таня безпомічно дивиться на чорнявого, потім на Маю й тихо каже:

– Він не вмикається.

Усі розуміють, вона бреше.

– Йди, там солдатики принесли печиво, тобі залишили.

Таня відсилає дівчинку та неохоче йде через завішаний мотузками з білизнаю відсік до столів, які зібрали з ящиків та коробок. Мая не озирається довкола, не звертає увагу на інших дітей.

– Не можна їй давати телефон, – швидко шепоче сусідка чорнявому. – Батько Маї важко поранений. Десь під Харковом. Поки зв'язок був, надійшло повідомлення. Майка дізнається – пішки піде. Я з нею не впораюся. Загине дівчисько.

Час тупцює на порозі, підслуховує біля прочинених дверей. Пішки піде... Прикидає ймовірності: цілком можливий варіант.

Чорнявий потер потилицю. Хотів допомогти дівчинці, тепер не радий, що зголосився. Зброю в руках він уміє тримати, а ось відповідальність за життя чужої дитини – ні.

Слабаки, думає Час. Люди надто рано здаються. Тільки Мая бунтує – одна проти всіх дорослих.

Вони не бачать, але дівчинка про все здогадалася. Як це вміють робити лише діти – безпомилково розуміючи та не розуміючи одночасно. Тому й обрала Мішу. Вони обоє з її батьком скоро підуть за межу. Люди думають, там за межею – кімната, де юрмляться всі їхні знайомі. Й один може щось передати іншому. А насправді? Мав би Час плечі, він би ними знизав – Час давно живиться людьми та їхніми уявленнями про світ, щоби знати те, чого вони не знають.

Чорнявий, так нічого й не вирішивши, повертається до солдатів. Час плететься за ним тунелями, слухає краплі, що просочуються через зношені труби, і крехтить, раптом згадуючи, що йому багато років.

Доведеться втрутитися.

Як там у людей? Час усе розставить по місцях.

* * *

Запах відчаю нікуди не дівся, але апетит Час втратив.

– Тут така справа, капітане, – звітує чорнявий, – дівчинка може сиротою зостатися. Їй не кажуть. Побоюються, що втече...

Капітанові не до Маї. От чесно. На ньому ангар поранених і поки що вцілілих солдатів із невизначеною долею. На ньому важкі

переговори та наказ, який потрібно виконати за будь-яку ціну. Вони сидять під землею вже два місяці, закінчуються запаси зброї, провізії та терпіння. А тут якесь дівчисько. Можливо, її батько помер, можливо виживе. Вони всі виконують свій обов'язок.

Тепер пора. Час відмотує стрічку подій, і капітан згадує п'ятирічного сина. Він отримує короткі повідомлення від дружини: дитина щодня збирається на війну – до тата. Ще не втекла з дому, але хто знає...

Добре, дуже добре, Час задоволений. Зачіпка є. А тепер – пришвидшити перемотку!

Капітан раптом схопився: піднятися нагору, там ловить сигнал – дякую, Ілоне! – надіслати повідомлення. І якщо вдасться – поговорити. Час просочується за ним крізь усі перекриття до нульового рівня. Звідси чути канонаду. Сестриця розійшлася не на жарт.

Час чекає, поки капітан закінчить із переговорами, і послужливо тягне його за рукав форми на кілька годин назад.

Так, звісно, згадує капітан, Микола Бондар. Він пише повідомлення хлопцям із частини. Можливо, вони здивуються, але для нього роблять усе можливе й неможливе.

А Час знову зриватися з місця. Далеко вниз залишаються кістяки доменних печей, перебитий хребет залізниці, надламані жерла труб.

Потрібно поспішати до Харкова – переконувати військових, шукати шпиталь, антибіотики, лікарів, перебирати ймовірності, посилити ту, де обставини спрацюють як слід.

Коли все готово, виявляється, що нічого не готово. Світобудова, можна сказати, перекроєна, а Микола майже не дихає – дається взнаки пробита легеня. Другу забирає пневмонія. Час кидається між лікарем і пораненим, стає лише гірше.

А потім згадує – сестриця!

* * *

Вона повагом походить по зруйнованих залах Успенського собору. Підіймає ікони – ніби дбайливо, але в її руках вони кришать в пил. І падають порохом до осколків скла та уламків окладів. А вона йде далі – до вітваря. Самотня стулка різьблених дверей тихо поскрипує. Другу зірвало, вона лежить біля ніг сестриці.

– Віддай мені його, – хриплячи просить Час.

Він давно не турбувався про людей, на це витрачається надто багато сил.

– Я віддала завод. Тобі мало?

Війна хитрує. Вся громадина заводу – від диму в трубах печей до мокриці, що причаїлася на дні найглибшого тунелю, – належать їй. Вона просто поділилася, та ще й не дуже щедро, залишивши на поживу Часові тільки людську пам'ять.

– Віддай його, – повторює Час. Ще бракувало йому виправдовуватися чи скаржитися на несправедливість.

– Я чекала цього надто довго, – посміхається Війна, наступаючи підбором на скинуту вибухом різьблену стулку. Дерево хрустить, але не піддається. – Що пропонуєш натомість?

Час до цього питання готовий.

– Поб'ємося об заклад!

Небезпечна угода. Сестриця азартна й майже ніколи не програє. Тому Час не любить рятувати людей. Хоча й уміє. Одному пощастить, а інші вирушать до Тартару.

Війна зриває другу стулку й дивиться, як та перетворюється на пил.

– Гаразд, – каже сестриця. – Спробуємо.

* * *

– Де Міша? – Мая знову втекла з відсіку, де сидять цивільні, Часові довелося наглядати, щоби, чого доброго, не впала в якусь шахту.

Капітан витримує погляд дівчинки, не відводить очей. Час знає, як важко йому це дається. Військові знайшли батька Маї. Дістали з-під землі ліки. Але в останньому повідомленні написали: «Бондар не жилець, майже не дихає...». Та й про Мішу потрібно чесно сказати.

– Міша помер, – капітан дістає з коробки – там усе життя: ранець та м'яті речі – в'язаного зайця без ока простягає Маї. – Міша просив передати: він усе запам'ятав і обов'язково знайде твого тата.

Мая дивиться на підлогу, не зважаючи на іграшку.

– Йому було боляче? – нарешті запитує вона.

– Ні, – запевняє капітан. – Тільки трохи незвично.

– Мій тато теж помер?

Капітану сьогодні вже ставили важкі питання – офіційні особи, які вирішують долі країн. Проте це, мабуть, найважче. Він міг би відповісти Маї: «Сподіваюся, цього не станеться». Або: «Нумо вірити в краще». Чи: «Так, імовірно помер». Але це все не те. Капітан дуже добре знає війну та її механізми. І зараз вони перемелюють долю дитини. Потім її не збере жоден психоаналітик. Є крихітна шпарина, через яку можна ризикнути витягти Маю. Або зламати остаточно. Стріляти з окопів набагато легше, ніж склеювати людей наново. Але довкола нього люди, його люди.

– Вживе, – каже капітан і не вірить своїм словам.

Мая також не вірить. Хоч її погляд стає не таким колючим.

Час полегшено видихає.

За звичаєм, до Маї приставляють супровід, але вона не збирається тікати. Дає взяти себе за руку й намагається встигнути за широким солдатським кроком.

Час замикає процесію, тягне зайця, який йому добряче набрид. Про іграшку забули, а Маї вона ще знадобиться.

* * *

З пропаленої наскрізь диспетчерської Час спостерігає, як останні військові покидають завод. Діти, жінки, поранені на ношах – це все колись було й колись повториться.

Учора Мая та її сусідка Таня сіли в автобус. Поки вони проходили блокпости, Час перебрав кілька сотень років, поблукав козацькою фортецею Домаха. І серед трофеїв підшукав підхоже око для зайця. Тепер той дивиться на світ золотим гудзиком з рукава татарської сукні.

Блокпости та перевірки все не закінчувалися – і вже втративши терпіння, Час почув, як задзвонив телефон у Таніній кишені. Мая, не чекаючи дозволу, вихопила його силою й загомоніла в слухавку: «Тату, це Міша, Міша тебе знайшов!». Як Таня розплакалася, і всі думали: стрес, нерви й таке інше. А бездітна сусідка ревіла від того, що хотіла удочерити Маю, нехай навіть та тікатиме п'ять разів на день, і від радості за дитину – дівчинці тепер це не потрібно.

Час торкнувся плеча Маї, намагаючись не накинати випадково їй надто багато років. Дівчинка обернулася й підбрала з сусіднього сидіння зайця, що саяв новим оком.

– Іванко! – усміхнулася Мая.

Вона запам'ятає блискучий гудзик, якого раніше не було. І запам'ятає, що цього дня зателефонував тато. І віритиме, що все можливо.

Час теж спробував усміхнутися у відповідь, хоча не дуже розумів, як це робиться.

Війна хитра, але вона бачить людей переважно мертвими. А Час їх знає живими.

Вони побилися об заклад – якщо капітан зможе вийти з бункера, якщо виведе поранених, жінок, дітей, бійців, сестриця відпустить усіх, і батька Маї теж. Вона посіяла зерна, і вони мали зійти, а люди загинути – від розпачу, від втрат, здавшись у полон своїх страхів раніше, ніж у полон ворогу. Час поставив на людей – попри все і всупереч. Це закладено в людській натурі більше, ніж самі люди усвідомлюють.

Сестриця розлютилася, вона з дитинства не любить програвати, та відбула з морського берега на схід – милуватися цвітом спалахів вогню на полотні нічного неба. А сюди незабаром прийде братик Мор – бенкетувати на руїнах. Він не образливий.

Час залишився спостерігати завершення історії. Низка людей усе тяглася й тяглася: так витікає з рани кров.

Крапля дощу стукала по уламках заводських перекриттів. Можливо, вони надовго заростуть всюдисущою травою. А можливо, на цьому місці збудують нове та грандіозне, таке, що не під силу уявити навіть Часові. Бо воно знає минуле.

А майбутнє... Майбутнє в руках самої людини.

